

УДК 82-14(821.134.2+801.677.6)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-242X.2023.29.09>

Марія ВЕЛИЧКО, канд. філол. наук
ORCID ID: 0000-0003-4493-4318
e-mail: v.mariya.p2016@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Ярослава ГУДИМА, студ.
ORCID ID: 0009-0005-8740-0596
e-mail: yrslvahudyma@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ХУДОЖНЬО-СТИЛЬОВИЙ АСПЕКТ АВТОБІОГРАФІЧНОГО РОМАНУ "СПОГАДИ" АБУ АЛЬ-КАСІМА АШ-ШАББІ

Вступ. Твір "Спогади" Абу аль-Касіма аш-Шаббі, одного з найбільш відомих туніських поетів, став прикладом доробку прозової творчості митця, у якому він ділиться своїм життєвим досвідом і розповідає, як формувався його світогляд і цінності. Наводячи приклади з різних сцен життя, автор у своїх спогадах створює живий та образний наратив, який допомагає читачеві зрозуміти його внутрішній світ і досвід.

Методи. Біографічний метод використано з метою диференціації біографічних елементів; культурно-історичний – для визначення основних факторів літературного процесу в контексті конкретної епохи; описовий – задля виокремлення тематично-стильових ознак твору.

Результати. Обґрунтовано, що твір Абу аль-Касіма аш-Шаббі належить до жанру автобіографічного роману, оскільки він не лише містить розповіді від першої особи про автентичні події, місця й історичні постаті, які були важливими для автора, а й дає уявлення про почуття та переживання поета, який був глибоко пов'язаний зі своїм народом і його боротьбою, мріяв про краще майбутнє для туніської літератури.

Висновки. Роман "Спогади" відрізняється своєю вишуканою стилістикою й художніми прийомами, що допомагають автору розкрити тематику твору та створити яскраві образи. У творі широко використовується психологічний паралелізм, який відіграє значну роль у розкритті характеру головного героя, а також у реалізації теми пошуку істини в житті. Автор роману використовує різні види мовлення, включаючи монологічне й діалогічне, щоб забезпечити краще розуміння персонажів і їхніх почуттів. Монологи головного героя допомагають передати емоційні переживання та філософські роздуми про те, як він сприймає світ і які події вплинули на його життя. Вони надають роману глибину та створюють уявлення про внутрішній світ персонажів. З іншого боку, діалоги розкривають стосунки та взаємодію персонажів між собою, забезпечуючи глибше розуміння сюжету.

Ключові слова: сучасна арабська література, автобіографічний роман, психологічний паралелізм, внутрішній світ героя, художні засоби.

Вступ

Абу аль-Касім аш-Шаббі, відомий туніський письменник і поет ХХ ст., справив значний вплив на арабську літературу завдяки своєму винятковому таланту і творчості. Його автобіографічний роман "Спогади" є визначною працею, недостатньо вивченою в українській арабістиці. Це складна психологічна історія, створена за допомогою численних літературних прийомів і технік, що зумовлює необхідність її всебічного художньо-стилістичного аналізу. В основу твору покладені власні роздуми автора, датовані 1930 р., які з'явилися в нього під впливом подій боротьби Тунісу за незалежність, соціальних і культурних змін, що відбувалися у країні, до яких аш-Шаббі мав безпосереднє відношення, адже виступав представником туніської інтелігенції й новатором у літературі.

Метою дослідження є висвітлення авторського задуму в автобіографічному романі Абу аль-Касіма аш-Шаббі "Спогади" через призму вивчення особливостей твору, використаних стильових прийомів, розкриття сюжету й основних тем роману. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) визначити жанр твору "Спогади"; 2) висвітлити основні художньо-стилістичні прийоми, використані в романі, зокрема випадки застосування психологічного паралелізму, а також визначити їхню роль у розкритті образів героїв і тематики твору; 3) окреслити прийоми використання монологічного й діалогічного мовлення, їхню роль у реалізації наративу та розкритті образу головного героя роману.

Огляд літератури. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю детального вивчення творчості

сучасних туніських письменників. Автобіографічний роман Абу аль-Касіма аш-Шаббі "Спогади" є відомим в арабських літературних колах твором, однак він не був детально досліджений, на відміну від його поезії, якій присвячується значна кількість наукових розвідок, зокрема сучасних арабських літературних критиків С. Абіда та З. Ях'ява, французького дослідника Ж. Фонтена, українського сходознавця С. Рибалкіна (Рибалкін, 2015, с. 103–104). В українській арабістиці роман "Спогади" раніше не вивчався, що підкреслює потребу в його комплексному дослідженні. Роман "Спогади" є не лише прикладом розвитку публіцистичного жанру в сучасній арабській літературі ХХ ст., але і створює можливість дослідження історичних подій у Тунісі та еволюції туніських літературних і суспільних кіл.

Твір Абу аль-Касіма аш-Шаббі – цінне першоджерело для розуміння життя й думок самого автора як впливового туніського поета і революціонера (Рибалкін, 2016, с. 78), однак відносно обмежену кількість досліджень його щоденників і листів можна пояснити кількома факторами.

По-перше, автобіографічний роман опублікований лише арабською та французькою мовами, що робить його менш доступним для дослідників, які ними не володіють. Матеріали можуть бути відсутніми в бібліотеках і архівах за межами Тунісу та Франції, що ще більше обмежує їхню доступність. По-друге, брак наукового інтересу до автобіографічних записів аш-Шаббі може пов'язаний із відносно коротким періодом його життя, який вони охоплюють, а також з тим, що вони зосереджені на його особистих роздумах, а не на літературних чи політичних творах його авторства.

© Величко Марія, Гудима Ярослава, 2023

По-третє, історичний контекст твору, який охоплює період політичних і соціальних потрясінь у Тунісі, також може сприяти його обмеженому вивченню.

З іншого боку, подібну тишу ми можемо пояснити відносною новизною твору, ураховуючи, що до творчості аш-Шаббі активно почали звертатися з 50-х рр. ХХ ст.

Отже, **наукова новизна** статті полягає в тому, що вперше в українській арабістиці здійснено ґрунтовний аналіз роману Абу аль-Касіма аш-Шаббі "Спогади" та висвітлено художнє бачення світу очима автора.

Методи

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження: біографічний – з метою диференціації біографічних елементів у творі; культурно-історичний – для визначення основних факторів літературного процесу в контексті конкретної епохи; описовий – задля виокремлення тематично-стильових ознак твору.

Результати

Абу аль-Касім аш-Шаббі (1909–1934), відомий письменник і поет з винятковим патріотизмом і революційними переконаннями, народився в родині відомого туніського вченого. Він здобув вищу освіту в Тунісі та зарекомендував себе як літературний діяч, пишучи вірші, прозу та літературну критику. Різноманітні твори Аш-Шаббі, у яких він виступав за панарабський націоналізм і соціальну справедливість, зробили значний внесок в арабську літературу, надихаючи майбутні покоління. Однак, поет зіткнувся з такими викликами, як прогресивна хвороба та неприйняття його поезії суспільством ще за життя, що призвело до запізнілого визнання його творчості багатьма роками пізніше (Рибалкін, 2016, с. 79).

З огляду на необхідність визначити жанр твору "Спогади" задля подальшого художньо-стилістичного аналізу, вважаємо за потрібне сконцентруватися на двох жанрових різновидах, які часто виступають об'єктом співставлення, – автобіографія та автобіографічний роман, та окреслити їхню специфіку.

За словами Х. Баган, у сучасному літературознавстві існують два різних погляди на визначення автобіографії. Прибічники першої думки, більш традиційної, наголошують на необхідності наявності у творі біографічних деталей, оповідач від першої особи, який водночас є протагоністом, лінійної хронології й інших специфічних компонентів як важливих елементів автобіографічного письма. Другий погляд, який підтримують прихильники вільного письма, полягає в тому, що автори повинні мати свободу висловлювати свої життєві історії в будь-якому форматі, який вони обирають (Баган 2015, с. 33–34).

Питанню диференціації автобіографічного роману присвячена стаття французького філософа Ж. Гюсдорфа "Умови і межі автобіографії". Він бачить автобіографічний роман як різновид біографічного роману, який висвітлює події й образи, засновані на власному житті, спогадах або фактичних свідченнях автора. Водночас автор також використовує свою уяву, щоб створити художню репрезентацію своєї персонажа, яка відображає його суб'єктивні погляди та інтерпретацію свого досвіду. За Ж. Гюсдорфом, роман слугує для автора засобом самопізнання, оскільки він використовує персонажа як засіб для дослідження власного особистісного зростання й розвитку (Бовсунівська, 2015, с. 114).

"Спогади" Абу аль-Касіма аш-Шаббі дають уявлення про почуття та переживання поета, який був глибоко пов'язаний зі своїм народом і його боротьбою, мріяв про краще майбутнє для туніської літератури й боровся зі

своєю хворобою. Однією з повторюваних рис у його щоденниках є концепція психологічного паралелізму, яка відсилає нас до ідеї про те, що зовнішній досвід людини та її оточення часто відображаються на її внутрішньому емоційному стані. У психологічному паралелізмі використання літературних прийомів, таких як метафори, порівняння та епітети, має вирішальне значення. Цей підхід до художнього вираження тісно переплітається зі способом опису думок Абу аль-Касіма аш-Шаббі.

Ураховуючи використання елементів психологічного паралелізму, описи навколишньої дійсності із залученням широкого арсеналу стилістичних засобів (порівняння, епітети, метафори) і прийомів (повторення фраз, постійне балансування між реальністю та вигадкою), ми можемо кваліфікувати твір "Спогади" Абу аль-Касіма аш-Шаббі як автобіографічний роман. Це інтроспективна оповідь від першої особи, яка заглиблюється в моральний і духовний стан автора, із сильним акцентом на психологічних аспектах його вчинків, переживань і подій.

Роман містить 22 записи з 1930 р., які аш-Шаббі позначав днем тижня та датою. Як вказувало видавництво на своєму веб-сайті hindawi.org, "він пише свої замітки одягненим у мантию поета та летить в небі спогадів..." (Shabbi, 1976). Існує невизначеність щодо намірів аш-Шаббі з приводу публікації його твору. Чи мав він намір поділитися ним публічно, чи написав його виключно для особистого використання з наміром зберегти їх приватними – питання, яке викликає чимало роздумів.

1930 р. аш-Шаббі виповнилося 21. Цей рік видався для нього надзвичайно складним у зв'язку зі смертю батька, переїздами, проблемами зі здоров'ям і до того ж – у політичному сенсі – постійним тиском Франції на країну. Ці події стали поштовхом для написання твору під назвою "مذكرات". Арабська назва роману українською перекладається як "спогади, записки, мемуари, щоденник". У англomовному світі твір має відповідну назву "Diaries".

Прикметно, що всі розділи, окрім останніх двох, датовані січнем; решта – лютим, тобто описаний досить короткий проміжок життя автора, хоча й з різних аспектів. До того ж, обидва місяці (січень і лютий), як це заведено в Тунісі та Алжирі, названі джанфі (جانفي) і фіфрї (فيفري), оминаючи звичні європейські варіанти – янаїр (يناير) та фібраїр (فبراير). Арабській мові притаманні два основних види назв місяців: місяці гіджри та григоріанські. Останні так само мають варіантні назви в різних куточках арабського світу. Тому назви певним чином відрізнялися. Місяці, використані Абу аль-Касімом аш-Шаббі, масово функціонували саме в Тунісі та базувалися на французьких назвах, які ввійшли у вжиток внаслідок колонізації цієї країни (1881–1956).

Аш-Шаббі вів записи майже щодня, у хронологічному порядку, починаючи з початку місяця, 1 січня, і завершуючи 6 лютого, але іноді брав перерви. Наприклад, між записом 9 і 10 існує проміжок у два дні. Відповідно, після запису, датованого четвергом 9 січня, автор датує наступний запис лише неділею 12 січня. Розповіді здебільшого пов'язані між собою за змістом, адже описують зовсім не широкий проміжок життя аш-Шаббі, тим самим вибудовуючи логічний місток для викладу думок творця, його вражень і спогадів від певної події, описаної в тексті. У центрі уваги – опис психологічного стану Абу аль-Касіма аш-Шаббі, який, зазвичай був меланхолійним. Особливою рисою твору можемо визначити застосування монологічного й діалогічного мовлення, що дозволяє автору глибше розкрити внутрішній світ своїх персонажів.

У 22-х розділах ми спостерігаємо нетипову тенденцію: у частині з них розкриваються роздуми аш-Шаббі щодо власного існування. Зі своєї кімнати він пише про зустрічі з друзями в улюбленому парку Бельведер, відпочинок у горах, прогулянки вулицею та повсякденні справи у столиці країни. Ми спостерігаємо тісне переплетіння рутинного життя поета із глобальними темами, серед яких політика, суспільні проблеми, релігія, література, творчий процес та еволюція його мистецького бачення, в усіх частинах роману.

1930 р. також характеризується періодом навчання аш-Шаббі у столичній туніській юридичній школі, про що він неодноразово згадував у своїх спогадах під час опису певного дня доби. До того ж, у цей проміжок часу митець регулярно відвідував літературний клуб ас-Садікія, де знайомився з іншими туніськими літераторами, слухав їхні виступи та самостійно готував доповіді арабською.

Особливістю твору є відсутність передмови або присвяти як способу висловити вдячність або визнання комусь, хто мав важливий вплив на життя або творчість автора. Це можна пояснити тим фактом, що роман Абу Касіма аш-Шаббі був зібраний та упорядкований групою науковців і дослідників на чолі з туніським істориком Мухаммедом Тальбі. Проект був розпочатий у 1960-х рр. і тривав кілька років, поки матеріали нарешті не були опубліковані у 1976 р. туніським видавництвом. Нині примірник зберігається в Національній бібліотеці Тунісу та в електронному форматі у вільному доступі (Shabbi, 1976).

Не маючи присвяти, роман, однак, містить згадки про деяких туніських літераторів, із якими аш-Шаббі так чи інакше перетинався на своєму життєвому шляху, серед яких були Мухаммад аль-Халіві (محمد الخليوي), лист із критикою якого аш-Шаббі отримав поштою 21 січня, згідно з його записами, Осман аль-Каак (عثمان الكعك), Зейн аль-Абідін ас-Сенусі (زين العابدين السنوسي), Абу аль-Хасан аш-Шаабан (أبو الحسن الشيبان), Мустафа Харіф (مصطفى خريف), Ібрагім Буракаа (إبراهيم برقعة) – туніські поети й письменники, з якими аш-Шаббі неодноразово відвідував літературний клуб і читав лекції, готувався до іспиту на володіння арабською літературою, відвідував типографію, готуючи для друку різноманітні статті.

Оповідь містить згадки про товаришів аш-Шаббі, яким він принципово не надає ім'я: "Я не маю бажання відкрито називати їх" (Shabi, 2012, р. 50). На нашу думку, так поет узагальнює діячів літературних кіл Тунісу та викриває реалістичну картину тогочасного суспільства країни.

1 січня 1930 р. у житті поета починається зі спогадів та особистих роздумів, погляду на минуле, змушуючи читача самостійно створювати образи в уяві через одночленну форму паралелізму (цит. за виданням Shabi, 2012):

في سكون الليل، ها أنا جالس وحدي، في هاته الغرفة الصامتة إلى مكتبي الحزين، وأفكر بأيامي الماضية... واستعرض رسوم الحياة التي تناثرت من شريط ليالي وأيامي النائية (с. 7).

У тишій ночі я сиджу один, у цій тихій кімнаті за моїм сумним столом і думаю про минулі мої дні... Я переглядаю малюнки життя, що розсипалися зі стрічки моїх далеких ночей і днів.

Він уявляє багато картин, які варіюються в образах, представлених формально у вигляді паралелізму:

ها أنا أنظر، فأرى صوراً كثيرة تعاقبت على نفسي كغيوم الربيع، وتحركت حوالي كإنسام الصباح، وتعانقت حول قلبي كأوراد الجبل... ثم أنظر فإذا رسوم غامضة مضطربة متقلبة كأموج البحار، وأطيايف ملونة كقوس قزح، جميلة كقلب الربيع تمر أمامي ثم تختفي، وتتراقص حوالي ثم تبتعد، ثم تتوارى في أعماق الظلام الدامسة (там само).

Ось я бачу образи, що рухаються навколо мене, як ранковий вітерець, і обіймають моє серце, як джерела гори... Тоді я дивлюсь і бачу таємничі, бурхливі, коли-

вальні візерунки, як морські хвилі, і кольорові спектри, як у веселки, прекрасні, як серце весни, які то проходять переді мною, то зникають, танцюють навколо мене, віддаляються, а потім зникають у глибинах суцільної темряви.

Минуле аш-Шаббі асоціює з моментами щастя, натомість потім він повертається до реальності, наче із суцільної темряви. Образи з дитинства та підліткового віку викликають у автора змішані емоції та приводять нас до розуміння, що теперішнє письменника видається йому мінливим. Ми чітко простежуємо взаємозв'язок між внутрішнім психічним станом автора та його зовнішнім досвідом, спостерігаючи, як обидва вони постійно змінюються та впливають одне на одного. Ми визначаємо цей прийом як різновид формального паралелізму, оскільки читач повинен усвідомити та виокремити сенс із прочитаного уривку самостійно.

Далі ми бачимо, як автор концентрується на спогадах про батька та друзів, яких він описує виключно з позитивного боку:

ها هم يترآكضون بين المروج الخضراء ويجمعون باقات الشقيق الأقحوان، ويتسلقون الجبال منتعنين أعشاش الطيور الصيفية ومترئمني بتلك الأغاني البريئة الطاهرة. ثم ها هم جالسون على ضفاف الأنهار الجميلة الهادئة بينون من الرمال بيوتا مسقوفة بأعشاب الحقول، وهم يمثلون رواية الحياة الكبرى التي تمثلها الليالي دواما وهم لا يشعرون. لقد ذهبوا كلهم وبقيت ههنا وحدتي أنا في وحدتي وانفرادي، في سكون الظلام (с. 8).

Ось вони (друзі) бігають серед зелених лугов, збирають букети хризантем, лазять по горах, стежать за літніми пташиними гніздами і співають мені ті невинні і чисті пісні. Ось вони сидять на прекрасних берегах бурхливих річок, будують будинки з піску, укриті травами. Вони уособлювали собою великий роман про життя, хоча і не усвідомлювали цього. Вони всі вже пішли, і я залишився зовсім один у тишій темряві.

Ця частина представляє ностальгійний спогад дитинства оповідача. Повторення фраз і паралельна структура, що полягає в поверненні до реальності, створює відчуття безперервності й емоційної глибини, підкреслюючи значення цих спогадів для автора. Часто вживаний повтор фрази "ось вони" слугує підкресленню вирішальної ролі дружби у формуванні головного героя як особистості. До того ж, друзі зображені на тлі природи, викликаючи відчуття безтурботної радості. Аш-Шаббі ностальгує за "іншим життям". Проживаючи в Тунісі, він за нагоди завжди намагався абстрагуватися від атмосфери великого й галасливого міста-столиці та сховатися від нього в місцях, що нагадували б йому рідний Тозер. Так сталося і 4 січня, у вихідний день автора день:

ذهبت ولما أصبحت بعيداً عن المدينة، وعن لاغية السابلة، وقرعة العريبات، تراءت لي البرية الساحرة الجميلة والحقول الخضراء الفاتنة. ولما اقتربت كانت المروج ساكنة هادئة تحلم بأحلام الربيع. وكان يشابه الفضاء ساجياً وادعا بحيرة هادئة تُصغي لنجوى النسيم في ليلة مقمرة (с. 15).

Я пішов геть, і коли я був далеко від міста, від мутушні перехожих та стукоту возів, я побачив прекрасну чарівну пустелю і чудові зелені поля. Коли я наближався, луги затихли, мріючи про весну. Простір був безмовний і безтурботний, як спокійне озеро, що слухає вітерець у місячну ніч.

Використання психологічного паралелізму в цьому уривку підкреслює емоційну реакцію мовця на оточення, яке видається йому "весною" та символізує нові починання, оновлення, надії. Опис пустелі, який супроводжується епітетами "прекрасний, тихий, безтурботний, спокійний", так само створює відчуття умиротворення, а використання метафори в контексті водойми ще

більше посилює відчуття спокою, вказуючи на те, що мовець почувається невимушено в оточенні природи.

Перебуваючи в парку, письменник занепокоєний своїм бажанням зірвати троянду в саду, ніби ведучи діалог із власною совістю:

فقد كنت أشعر في أعماق قلبي أنني ارتكبت جناية كبرى حينما أقطف زهرة ناضرة أو غصنًا رطيبًا. ألسنت أرى تيار الحياة يتسلسل في أعماقها على مهل، وأراها ترمق الأفق الجميل؟ (с. 16).

Я відчував серцем своїм, що роблю великий злочин, коли зриваю свіжу квітку або вологу гілку. Хіба я не бачу течії життя, що повільно струменіє у її глибинах, і як вона вдихається у мальовничий горизонт? Письменник несвідомо акцентує увагу на провині й докорях сумління за те, що він зривав квіти та гілки, що вкотре свідчить про його глибокий емоційний зв'язок із природою й почуття емпатії до всього живого. Оповідач бачить життєву силу в квітах і відчуває, що, зриваючи їх, він вбиває щось невинне і чисте.

Крім того, ми бачимо, як автор створює уподібнення між зриванням квітів і смертю свого батька – події, яка залишила глибокий відбиток у його пам'яті та поділила існування на до та після неї:

أريد أن أقول هو أنني لبيت على مثل هاته الحال سنة كاملة، لا أجسر خلالها على إزهاق أرواح الورد، بل حسبي من كل ذلك أن تسر نفسي برماحها الأنيق، و أن أمتّع نفسي بما تسبغه عليها من حياة (там само).

Я хочу сказати, що я пробує у цьому стані цілий рік, протягом якого я не наважувався вбивати душі троянд, але мені було достатньо, щоб потішити себе їхніми елегантними списками.

Митець усвідомлює свій стан і називає його божевіллям, яке заволоділо його психікою, визнаючи, що він не в змозі його контролювати. Це свідчить про намагання автора впоратися зі своїм душевним болем. Тому троянду в цьому контексті ми можемо асоціювати із самим життям, а її зривання – з його припиненням. Однак читачу потрібен час, щоб сприйняти створене автором порівняння:

وذلك هو ما كان يجعلني أعطف على الزهرة الناضرة عطف الإنسان على الإنسان (с. 17).

І саме це змусило мене співчувати живій квітці, як людина співчуває людині.

Абу аль-Касім аш-Шаббі уявляв відхід батька до іншого світу як відліт птаха:

وأراه وقد شمله الموت براحتة، فأصبح مثّرّن النفس، تخاله في حلم النائم المطمئن (с. 39).

І я бачу, як смерть обійняла його у своєму затишку, тож він стає урівноваженим душею, ти уявив би його як людину, що заснула спокійним сном.

Тут аш-Шаббі вправно спрямовує метод паралелізму на образ батька, який після смерті досягнув спокою і безтурботності, що асоціюється з вільним і легким польотом птаха.

Не менш важливою ознакою художнього-стилістичною забарвлення в романі ми вважаємо діалогічне та монологічне мовлення, яким автор вміло користується. Крім того, вважаємо за можливе виділити змішаний тип. Домінуючим у мовленні Абу аль-Касіма аш-Шаббі є монолог і монологічне мовлення, тобто так званий "діалог у контексті монологу". Окремо виділяється частина роману, де діалоги є чітко вираженими та відіграють центральну роль у викладенні змісту. Вони починаються ближче до середини твору і містять записи від 5, 7, 8, 9, 28 січня та 6 лютого.

Динамізм і внутрішня напруга оповіді передаються через діалоги між персонажами, які також відображають внутрішньотекстову комунікацію. Автор моделює пита-

льно-відповідні комплекси, що відповідають природним правилам діалогу, де кожна наступна репліка пов'язана з попередньою, а питання і відповідь утворюють цілісну структурно-смыслову одиницю (Романюк, 2010, с. 29).

Для авторського стилю "Спогадів" Абу аль-Касіма аш-Шаббі є характерні як "чисті" тексти, побудовані виключно на розповідях, роздумах чи описах, так і переплетення різних типів викладу. Такі тексти К. А. Філіппов називає змішаними. Тексти демонструють природні переходи між монологом і діалогом, плавно перетікаючи один в одного. Найпоширенішою формою змішаних текстів у сучасній прозі вважається розгортання окремих реплік діалогу в монологічні єдності (Романюк, 2010, с. 28).

К. Б. Олексій у цьому контексті поділяє змішаний вид мовлення на два підвиди: монологічний текст і монологічний діалог. Окремі репліки, звернені до співрозмовника, які широко розгортаються й домінують, вона називає монологічними текстами, тоді як панування діалогу з елементами монологу вона виокремлює як монологічний діалог. Водночас обидві форми залишаються оформленими як частини діалогу (Олексій, 2019, с. 14).

У розділі від суботи 4 січня аш-Шаббі вирушає до улюбленого парку. Спочатку він мав поїхати туди зі своїм другом, однак той в останню хвилину відмовився, бо мав невідкладні справи. Аш-Шаббі не образився на нього, а лише додав: "Мій друг не був пристрасним до того, до чого був пристрасним я". Тому письменник, прихопивши улюблені книги з кімнати, вирушив у свою міні-подорож. Опис цього вихідного дня повністю сконцентрований на внутрішньому монолозі автора. Ось яка думка відвідала його незадовго до прогулянки:

النهار صحو جميل كأيام الربيع، والشمس مشرقة سافرة، والسماء مجلوة صقيلة تخمرها أشعة الشمس، فتنعش النفس وتستهوي المشاعر. وفي النفس شوق إلى مناظر البرية الساحرة، فما الذي يصدك عن الذهاب إليها وأنت بها المغرم المقتون؟ (с. 15).

День ясний, гарний, як дні весняні, сонце світить яскраво, і небо вкрите атласом, залите промінням сонця, яке свіжить душу і манить почуття. А в душі – туга за чарівними краєвидами дикої природи. То що заважає тобі піти туди, коли ти закоханий і зачарований нею?

Ясний і світлий, з чистим і сяючим небом день викликає в автора почуття радості та хвилювання. Ця паралель між зовнішнім світом і внутрішнім світом автора допомагає створити відчуття гармонії та зв'язку між ними, натякаючи на те, що краса природи може допомогти заспокоїти й надихнути людську душу.

Свою особистість аш-Шаббі розкриває в одному з монологів, де він описує відчуття відірваності від інших. Ми розуміємо, що йдеться про туніських літераторів і громадян загалом. Аш-Шаббі постійно стикається з неприйняттям своєї індивідуальності та поезії, у чому багаторазово переконуємося в більшості розділів автобіографічного роману. Своєрідне несприйняття стало для автора звичною справою. Він описує свій стан так, ніби інакше не було нікого:

أشعر الآن أنني غريب في هذا الوجود ... غربة الشاعر الذي استيقظ قلبه في أسرار الحياة حينما تضطجع قلوب البشر على أسرة النوم الناعمة، فإذا جاء الصباح وحدثهم عن مخاوف الليل وأحوال الظلام ... لم يجد من يفهم لغة قلبه ولا من يفقه أغاني روحه (с. 27).

Тепер я відчуваю, що я чужинець у цьому існуванні...

Відчуження поета, чиє серце пробуджується в чарах життя, коли людські серця лежать на м'яких ложах сну, і якщо настає ранок, він розповідає їм про страхи ночі та жахи темряви.... Він не знаходить ані

того, хто б розумів мову його серця, ані того, хто б розумів пісні його душі.

Внутрішнє "я" Абу аль-Касіма аш-Шаббі безперечно страждає. Постійне перебування в цьому стані спричиняє його соціальну роз'єднаність та екзистенційну кризу, що передається в такому монолозі:

إنني طائر غريب بني قوم لا يفهمون كلمة واحدة من لغة نفسه الجميلة، ولا يفهمون صورة واحدة من صور الحياة الكثيرة التي تندفق بها موسيقى الوجود في أناسه. الآن أيقنت أنني لبلبل سماوي قد فتت به يد الإلهية في جحيم الحياة، فهو يبكي وينتحب... وتلك هي مأساة قلبي الدامية (с. 28).

Я – дивний птах серед людей, які не розуміють жодного слова його прекрасної мови, не розуміють жодної з багатьох форм життя, через які лунає музика буття в його піснях. Тепер я впевнений, що я небесний соловей, кинутий божественною рукою в пекло життя. Він плаче і ридає..., і в цьому трагедія мого закривавленого серця.

Використання прийому порівняння себе з дивним птахом, кинутим у пекло життя, додає монологу глибини і складності, розкриваючи внутрішню боротьбу протагоніста, який не пристосований до життя у власному суспільстві. Воно здається йому холодним і байдужим.

Спомини від четверга 2 січня містять діалогічні вкраплення за участю товариша аш-Шаббі, який завітав до нього додому на декілька годин після довготривалого перебування в лікарні, де він лікувався від душевної хвороби. Ім'я друга аш-Шаббі навмисно уникає називати, однак примітно, що він розповідає про нього як людину, "яка навчила його літературної мови". На початку розділу наявний яскравий монологічний вступ:

هي صورة سخيقة من رسوم الحياة. وهل في الحياة غير السخيف. ولكن حتى في سخافات الحياة ما يُحزن ويقبض على القلب (с. 9).

Це абсурдна картина життя. Та чи є в житті щось, крім абсурду? Та навіть у абсурдних сценах життя є те, що засмучує та стискає серце.

Неділю 5 січня аш-Шаббі проводить у літературному клубі, де відбувається зустріч між поетами Тунісу. Автор зустрічається з двома письменниками, імен яких знову не вказує. До одного з них він має відверто негативне ставлення, а до іншого колеги ставиться більш схвально. Спомин містить елементи як монологічного, так і діалогічного мовлення. Представлений нижче уривок, що домінує в розділі, ми трактуємо як монологічний діалог:

اجتمعت صباح هذا اليوم بأديبي أعرفهما كثيرًا، ولا أريد أن أسميهما: أحدهما ملحد متجاهر بإلحاده، وما إن استقر بي المجلس حتى قال ثانيهما يخاطبني: "إن أدبك يا صديقي فن غريب لا أظنه يعيش في تونس، فأنت في شعرك من الشعراء الذين يدينون بالمذهب الرمزي: "سانبوليزم"، وإني لعلي يقين من أن أدبك لا يفهمه في تونس إلا أفراد قلائل لا يتجاوزون الأربعة أو الخمسة على الأكثر (с. 28).

Я зустрівся сьогодні вранці з двома знайомими письменниками, і не хочу їх називати: один з них відвертий атеїст, і як тільки я сів, другий сказав мені: "Ваша література, мій друже, це дивне мистецтво, яке, на мою думку, не приживеться в Тунісі, тому що у своїй поезії ти належиш до поетів-символістів, і я впевнений, що твою творчість у Тунісі розуміють лише чотири людини або максимум п'ять".

Із самого початку розгортання цієї ситуації ми помічаємо суб'єктивне ставлення автора до неї, що виливається у форму внутрішнього діалогу. Така форма подачі мовлення допомагає розкрити характери персонажів, їх внутрішні думки й емоції, а також підкреслити відмінності у їхніх переконаннях і цінностях. У процесі розмови між двома поетами ми дізнаємося, що той другий письменник хвалить літературний твір оповідача, але водночас

висловлює скептицизм щодо того, чи він добре сприйметься в Тунісі. Це провокує аш-Шаббі на монологічні роздуми, спровоковані попереднім діалогом:

ولما انتهى صاحبي من كلمته، أحسست باليأس والقنوط يستحذان عليّ، وقلت في نفسي كما قال بولبوس قيصر حين لعبت به السيوف: "حتى أنت يا أنطونيوس". أجل! وأنا أقول في نفسي: "وظللت صامتًا يترنم بين قوم لا يفهمون أغاني الطيور، ولكن هل يحفل الطائر بالوجود حين يترنم؟" (с. 29).

І коли мій друг закінчив свою промову, я відчув розпач і зневіру, і я сказав собі, як сказав Юлій Цезар у бої на мечях: "Навіть ти, Антонію". Гарзд! І я казав собі, співаючи серед людей, які не розуміють твого співу: Однак хіба пташка переймається своєю присутністю, коли співає?

Середу, 8 січня, 1930 р. аш-Шаббі проводить у товаристві друга в парку Бельдевер за погожої днини. Вони обидва сидять на лавці, поглинені у світ книги: аш-Шаббі у процесі читання "Рафаеля" Ламартіна, якого він характеризує як "письменника далекоглядності, правильності мислення, краси стилю; чуйного поета", а його товариш читав "Таїс". На галявині грали молоді дівчата, проте вони не звертали на них особливої уваги. Через певний час до них приєднався колега та зацікавився: "Хіба ви не згодні зі мною, що книги, незважаючи на те, що слугують поживою для роздумів, часто вводять людей в оману? Для людей буде краще брати уроки безпосередньо з цього дивовижного всесвіту", на що одразу послідувала мудра відповідь автора як монологічний текст:

فأجبت: "لو كان كل الناس يستقون من منبع واحد هو هذا العالم الرائع لكان الناس أسعد حالا مما هم عليه الآن، واستراحوا من كثر من الأضاليل والأوهام التي تنقل عقولهم وتوؤم بها أرواحهم في أودية الزمان، ولكن الله — لشقاء البشر — لم يطبع الناس... أما استصحاب الكتب فقد أصبحت عادة لي كل حينًا، وأطالع الكون أحيانًا، واسترسل مع نفسي أونة في عالم كله أحلام" (с. 36).

Я відповів: "Якби всі люди були взяті з одного джерела, цього чудового світу, люди були б щасливішими, ніж вони є зараз, і вони були б звільнені від багатьох оман, які обтяжують їхні розуми і обтяжують їхні душі в долинах часу, але Бог – на нещастя людства – не друкував людей... Що ж до спілкування з книгами, то час від часу воно стало для мене звичкою, я інколи подумки залишаю цей світ і вирушаю на деякий час у світ, наповнений мріями". Неділю 12 січня аш-Шаббі завершує монологом. Він висловлює своє бажання втекти від труднощів повсякденного життя, поринувши у світ мрій, що наводить на думку про відчуття безнадійності чи відчаю, що охоплює автора. Використання таких слів, як "схиф" (безглуздий, абсурдний) ще більше підкреслюють негативний погляд поета на поточну ситуацію. Болі в серці значно посилюють і без того складний моральний і фізичний стан митця:

ليس لدي ما أكتبه اليوم عن نهاري هذا. ولعل خريفًا لي أن أذهب إلى فراشي وأنام، لأنسى في عالم الأحلام مشاهد هذا الوجود السخيف وآلام القلب إمارة الموجعة (с. 39).

Мені нема чого писати сьогодні про свій день. Мабуть, краще було б мені лягти спати й заснути, забути у світі мрій сцени цього безглузкого існування й вірки, болісні болі мого серця.

У суботу, 18 січня, Абу аль-Касім аш-Шаббі відвідав юридичну школу, де в той день розпочиналася практика в суді для студентів другого курсу, до яких належав і він. Їх розподіляли по відділам. О 10 ранку студенти були перед будинком професора Мухаммеда аль-Малкі. Поет потрапив до цивільного відділу разом із трьома своїми товаришами. Професор під час оголо-

шення груп описував студентів, і ось черга дійшла до аш-Шаббі. Він висловлює свої думки у формі внутрішнього монологічного діалогу:

ولما وصل الدور إليّ قال: "أقدم لك أبا القاسم الشابي المؤلف الشهير. ولا إخالكم إلا قد سمعتم باسمه". فأخجلني جداً، فلم أستطع أن أجيبه إلا التبرؤ من مثل هذا الوصف. وفي الحقيقة فإن هذا الأستاذ الكريم قد أصبح لي من ذلك اليوم الذي أهديت له فيه كتابي نصرياً. فإنه كثيراً ما نوه باسمي في دروسه بين رفقائي، وكثيراً ما كالم لي أوصاف المدح والإطراء حتى أخجلني (50 س.).

І коли дійшла моя черга, він сказав: "Представляю вам Абу аль-Касіма аш-Шаббі, відомого письменника. Я навіть не можу собі уявити, що ви не чули його імені". Мені було дуже ніяково, і я не міг відповісти йому, хіба що спростував таку характеристику. Власне, цей шановний професор став для мене перемогою з того дня, як я подарував йому свою книгу. Бо він часто згадував моє ім'я на уроках у присутності моїх товаришів, і так часто хвалив і лестив мені, аж поки я не засоромився.

Останній розділ автобіографічного роману символічно завершується діалогом між Зейном аль-Абідіном ас-Сенуссі та Абу аль-Касімом аш-Шаббі:

رجعت وجلست على المنضدة وأخذت أكتب... وجاء الأخ زين العابدين "وأنا أكتب"... وقف في الباب يتأملني. لكنني لم أنتبه له ولم أشعر إلا وصوت يقول: "لا أراك إلا تكتب أدباً ليس كذلك؟" فالتفت، فإذا به الأخ زين العابدين. فقلت له: لا أكتب أدباً الآن، ولكنني أكتب مذكرات. فقال: وهل تجد الوقت الكافي لكتابتها؟ فقلت: أجده يوماً، ولا أجد آخر (70 س.).

Я повернувся, сів за стіл і почав писати...

Брат Зейн аль-Абідін прийшов, "поки я пишу" [...], стає у дверях і дивився на мене. Але я не звертав на нього уваги, аж поки він мене не запитав: "Я бачу, що ти пишеш лише вірші, чи не так?"

Тож я повернувся, а там був брат Зейн аль-Абідін.

Я відповів: Я зараз пишу не поезію, а "Спогади".

Він сказав: Ти маєш достатньо часу їх писати?

Я сказав: Іноді – маю іноді – ні.

Діалог у споміні слугує кільком цілям. По-перше, він розкриває стосунки між двома персонажами. Ми можемо припустити, що Зейн аль-Абідін ас-Сенуссі є другом поета й добре ознайомлений з його діяльністю і творчістю. Оскільки роман завершується згадкою про цього товариша, робимо висновок, що він відіграє значну роль у житті аш-Шаббі. По-друге, діалог дає уявлення про характер і мотивацію протагоніста. З відповіді аш-Шаббі на коментар Зейна стає зрозуміло, що саме він пише, і це свідчить про його зацікавленість у фіксації особистого досвіду та неймовірній концентрації на безпосередньому процесі написання.

Дискусія і висновки

Отже, проаналізувавши "Спогади" Абу аль-Касіма аш-Шаббі, ми виокремили кілька характерних рис твору, які дозволяють трактувати його як автобіографічний роман. Серед них – оповідь від першої особи, у якій автор розповідає про події з власного життя й посилається на реальні факти та постаті, що відповідають його біографії. Так, згадка творів Ламартіна, регулярні прогулянки головного героя, відвідування ним літературного клубу ас-Садікія, його навчання на юридичному факультеті в Тунісі та боротьба з хворим серцем – усе це репрезентує реальний життєвий шлях аш-Шаббі. Композиція і структура роману дозволяють автору показати різні етапи життя головного героя і його поступовий розвиток, хоча це відбувається в хаотичному порядку, оскільки письменник описує конкретні події

свого життя, спираючись на власні почуття й думки, не покладаючись на безперервний сюжет.

Роман відрізняється не лише своєю вишуканою стилістикою, а й художніми прийомами, що допомагають автору розкрити тематику твору та створити яскраві образи. Один із ключових прийомів, що використовується в романі, – це повільний темп оповіді, що дає можливість автору детально проробити психологічну глибину персонажів і їхній розвиток. У творі широко використовується моменти психологічного паралелізму, що відіграють значну роль у розкритті характеру головного героя. Через проведення паралелей між дитинством і дорослим життям автор розмірковує над тим, як зовнішні обставини впливають на внутрішній світ героя, а також як минуле впливає на теперішнє. Широкий застосунок у романі знаходить прийом психологічного паралелізму, за допомогою якого автор досліджує тему пошуку істини в житті, ефективно зображує розвиток характеру головного героя від юності до зрілості, коли він переживає складні внутрішні конфлікти та намагається знайти своє місце у світі, рефлексуючи над минулим.

Автор роману використовує різні види мовлення, включаючи монологічне й діалогічне, щоб забезпечити краще розуміння персонажів і їхніх переживань. Монологи головного героя допомагають передати емоційні переживання та філософські роздуми про його сприйняття світу й подій, які вплинули на його життя. Вони надають роману глибину та створюють уявлення про внутрішній світ персонажів. З іншого боку, діалоги розкривають стосунки та взаємодію персонажів між собою, забезпечуючи глибше розуміння сюжету.

Внесок авторів: Ярослава Гудима – концептуалізація; збір емпіричних даних і їхня валідація, написання – оригінальна чернетка; Марія Величко – методологія; аналіз джерел, підготовка теоретичних засад дослідження й огляду літератури, написання – перегляд і редагування.

Список використаних джерел

- Баган, Х. (2015). Автобіографія, мемуари, щоденник: типологічні відмінності. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філологічна"*, 52, 33–35. <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2015/n52/13.pdf>.
- Бовсунівська, Т. (2015). *Жанрові модифікації сучасного роману*. "Діса-плюс". <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Bovsunivska.pdf>.
- Олексій, К. (2019). Особливості репрезентації монологу і діалогу в сучасній українській прозі. *Закарпатські філологічні студії*, 1(8), 27–31. http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/8/part_2/7.pdf.
- Рибалкін, С. В. (2016.). *Поезія Маарбу XX століття: національна ідентичність, художня специфіка* [Дис. канд. філол. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка]. http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1717340
- Рибалкін, С. (2015). Туніська поезія XX–XXI століття у дзеркалі світової літературної критики. *Східний світ*, 2(87), 102–109. <https://doi.org/10.15407/orientw2015.02.102>
- Романюк, І. (2010). *Діалог в оповідному тексті: структурно-семантичні та стилістичні функції* [Автореф. дис. канд. філол. наук, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова]. <http://www.disslib.org/dialogh-vopovidnomu-teksti-strukturno-semantichni-ta-stylistichni-funktsiyi.html>
- Shabbi, Abu Al-Qasim (1976). الشابي أبو القاسم (2012). مذكرات. وندوسور: الناشر مؤسسة هنداوي
- Shabbi, Abu Al-Qasim (2012). الشابي أبو القاسم (1976). مذكرات. الدار التونسية للنشر، الشركة الوطنية للنشر والتوزيع بالجزار
- References**
- Bagan, H. (2015). Autobiography, memoirs, diary: typological differences. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Philological series*, 52, 33–35 [in Ukrainian]. <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2015/n52/13.pdf>.
- Bovsunivska T. (2015). *Genre modifications of the modern novel: a monograph*. "Disa-Plus" [in Ukrainian]. <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Bovsunivska.pdf>.
- Oleksiy, K. (2019) Peculiarities of monologue and dialogue representation in modern Ukrainian prose. *Transcarpathian Philological Studies*, 2019, 1(8), 27–31 [in Ukrainian]. http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/8/part_2/7.pdf
- Romyanyuk, I. (2010). *Dialogue in a narrative text: structural-semantic and stylistic functions* [Abstract of Doctoral dissertation, Odesa I. I. Mechnikov

National University] [in Ukrainian]. <http://www.disslib.org/dialoh-v-opovidnomu-teksti-strukturno-semantychni-ta-stylistychni-funktsiyi.htm>

Rybalkin, S. (2016). *Maghreb poetry of the 20th century: national identity, artistic specificity* [Doctoral dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv] [in Ukrainian]. http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1717340

Rybalkin, S. (2015). Tunisian poetry of the 20th-21st centuries. in the mirror of world literary criticism. *Oriental world*, 2(87), 107–108 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/orientw2015.02.102>

Maria VELYCHKO, PhD (Philology)
ORCID ID: 0000-0003-4493-4318
e-mail: v.mariya.p2016@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Yaroslava HUDYMA, Student
ORCID ID: 0009-0005-8740-0596
e-mail: yrslvahudyma@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Shabbi, Abu Al-Qasim (1976). *Diaries*. Hindawi Foundation Publisher [in Arabic].
Shabbi, Abu Al-Qasim (2012). *Diaries*. The Tunisian Publishing House [in Arabic].

Отримано редакцією журналу / Received: 28.09.23
Прорецензовано / Revised: 20.10.23
Схвалено до друку / Accepted: 24.11.23

THE ARTISTIC AND STYLE ASPECT OF THE AUTOBIOGRAPHICAL NOVEL "DIARIES" BY ABU AL-QASIM ASH-SHABBI

B a c k g r o u n d . *The work "Diaries" by Abu al-Qasim ash-Shabbi, one of the most famous Tunisian poets, became an example of the completion of the artist's prose work, in which he shares his life experience and how his worldview and values were formed. Citing examples from various scenes of his life, the author in his memoirs creates a vivid and imaginative narrative that helps the reader understand his inner world and experience.*

M e t h o d s . *The biographical method was used to differentiate biographical elements; cultural and historical – to determine the main factors of the literary process in the context of a specific era; descriptive – to highlight the thematic and stylistic features of the work.*

R e s u l t s . *It is determined that the work by Abu al-Qasim al-Shabbi belongs to the genre of autobiographical novel, since it not only contains first-person accounts of authentic events, places and historical figures that were important to the author, but also gives an idea of the feelings and experiences of the poet who was deeply connected to his people and their struggle, dreamed of a better future for Tunisian literature.*

C o n c l u s i o n s . *The novel "Diaries" is distinguished by its exquisite style and artistic techniques that help the author reveal the theme of the work and create bright images. Psychological parallelism which is widely used in the work, plays a significant role in revealing the personality of the main character, as well as in realizing the theme of the search for truth in life. The author of the novel uses different types of speech, including monologue and dialogue, to provide a better understanding of the characters and their experiences. The main character's monologues help convey emotional experiences and philosophical reflections on how he perceives the world and what events have affected his life. They give the novel depth and create an insight into the inner world of the characters. On the other hand, dialogues reveal the relationships and interactions between characters, providing a deeper understanding of the plot.*

K e y w o r d s : *modern Arabic literature, autobiographical novel, psychological parallelism, inner world of the hero, artistic means.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у збиранні, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.